

Hoe komt de kerk uit de crisis?

Oproep
om elkaar
vast te
houden
en los te
laten

Bert Loonstra

Buijten & Schipperheijn *Motief*
Amsterdam

INHOUD

Crisis 3

1. Constanten en variabelen 5

Over de schepping

2. Het leven vindt zijn vervulling

in de liefde 18

Over de apostolische aanwijzingen

3. De Schriften verstaan 28

Over hermeneutiek

4. De belijdende kerk 38

Over leeruitspraken

5. De crisis te boven 45

Over vasthouden en loslaten

Colofon

© 2021 Bert Loonstra

Isbn 978-94-6369-165-9

Vormgeving: Buijten & Schipperheijn

Foto omslag: Andreas Wagner

Behoudens uitzonderingen krachtens de Auteurswet van 1912 mag niets uit deze uitgave worden veeleelvoudigd, opgeslagen of openbaar gemaakt, op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

Crisis

De kerk leeft uit de verzoening door Christus en deelt in zijn overwinning. Tegelijk moeten we vaststellen dat zij wereldwijd door verschillende dilemma's in een crisis is gekomen. Deze dilemma's betreffen onder meer diepgevoelde opvattingen over homoseksualiteit en over gelijke rechten van man en vrouw. In mijn eigen Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) leidt dit tot grote spanningen. Vóór de zomer van 2022 moeten over het laatste punt beslissingen worden genomen. Maar ook in de Rooms-Katholieke Kerk en de Anglicaanse Kerk verscherpen de tegenstellingen zich. Binnen de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (Nederlandse Gereformeerde Kerken), die inmiddels de ambten voor vrouwen hebben opengesteld, vinden nog steeds heftige discussies plaats. Inzichten lopen uiteen en lijken onverzoenlijk.

Is het mogelijk dat de diverse stromingen elkaar hierin vrij laten zonder uit elkaar te gaan? Daar loopt mijn pleidooi op uit: vasthouden en loslaten. Of is hier de trouw aan God in het geding, zodat de verschillende opvattingen onverenigbaar zijn in één kerk? In dat geval is elkaar vasthouden ongeoorloofd en elkaar loslaten onvermijdelijk.

Dat laatste is het standpunt van wie

een homoseksuele leefwijze en het leidinggeven aan de kerk door gelovige vrouwen te allen tijde afwijzen als in strijd met de door God gegeven orde. Dit standpunt wordt verantwoord met een beroep op de schepping, op apostolische aanwijzingen, op het goede verstaan van de Schrift en op het gezag dat de kerk toekomt. Dat zijn daarom ook de thema's waarop ik in deze publicatie inga.

Heeft de ons gegeven werkelijkheid vaste patronen die zo diep in de schepping verankerd zijn dat ze een constante structuur aan het leven geven? Als dat zo is, kunnen we daar alleen tot onze eigen schade aan voorbijgaan. Maar naast constanten zijn er ook variabelen, zaken die door de tijden heen veranderen. In hoeverre moeten en mogen we daar ruimte voor laten? Over dat alles denken we na in hoofdstuk 1, over de schepping. Wat de apostolische voorschriften betreft: die zijn volgens de Bijbel zoals de hele wet dienstbaar aan de liefde. Wat betekent dit voor hun toepassing? Het antwoord op die vraag zoeken we in hoofdstuk 2, over de apostolische aanwijzingen. Wie kan claimen de Schriften adequaat te verstaan? Hoe komt het dat we de Bijbel zo verschillend kunnen lezen? Dat is het thema van hoofdstuk 3, over de

hermeneutiek. En hoe ver mag of moet de kerk gaan in het veroordelen van opvattingen en toepassingen waarover de meningen verschillen? Daarover buigen wij ons in hoofdstuk 4, over gezaghebbende leeruitspraken.

Mijn belangrijkste zorg is, hoe de kerk er morgen aan toe zal zijn. Nog meer breuken en scheuren? Nog ongehoofwaardiger? Terwijl de marginalisering van het christendom in het westen zich toch al zo ver heeft doorgezet. Of zal de kerk in staat zijn verschillen te overbruggen vanuit de gemeenschappelijke liefde voor Jezus Christus? Samen kerk-zijn in het licht van Christus, dat staat mij voor ogen. De eenheid in Christus is zo wezenlijk, dat ruimte voor diversiteit daar bij hoort, mits de diverse standpunten vanuit de Schrift

worden verantwoord. Op die basis kun je elkaar niet altijd overtuigen, maar je kunt op die basis elkaar wel respecteren. In deze brochure wil ik laten zien waarom dit principieel de beste weg is. Ook zal blijken dat het een begaanbare weg is, zonder dat de kerk daarvoor haar gehoorzaamheid aan God verloochent. De balans wordt opgemaakt in hoofdstuk 5, over de weg die wij hebben te gaan.

Deze publicatie is in de eerste plaats geschreven met het oog op de beslissingen die de synode van de CGK in 2022 moet nemen. Toch stel ik me voor dat ook buiten dit kerkverband deze bezinning van belang kan zijn. Voor Bijbelpassages citeer ik uit de *Herziene Statenvertaling*.

1. Constanten en variabelen

Over de schepping

Grondpatronen

De wereld waarin wij leven bevat natuurlijke grondpatronen over vrouw-zijn en man-zijn en hun verhouding, en daar kunnen we maar beter rekening mee houden. Dat mensen met een afwijkend standpunt over homoseksualiteit (gerichtheid op en/of seksuele omgang met iemand van hetzelfde geslacht) en/of een vooraanstaande plaats van de vrouw zich daarop beroepen, is legitiem, al is daarmee niet gezegd dat dit beroep in alles terecht is. Maar voordat we ons daarin verdiepen, zoeken we duidelijkheid over wat niet ter discussie staat.

Om allerlei grondpatronen of basisstructuren kunnen we niet heen. De Bijbel laat er geen misverstand over bestaan dat God de mens als man en vrouw heeft geschapen en hen aan elkaar gegeven heeft. Dat wijst erop dat de geslachtsgemeenschap is bedoeld voor een man en een vrouw. Alleen een heteroseksuele gemeenschap kan vruchtbaar zijn. Ook de vormen van het mannelijke en het vrouwelijke lichaam zijn ervoor gemaakt om in elkaar te passen. Het wijst allemaal op een basisstructuur van heteroseksuele relaties. Homoseksualiteit komt daarmee niet overeen.

Wat de plaats van de vrouw betreft: haar positie wordt mede bepaald door haar rol in de voortplanting. Dat in de Bijbel de man doorgaans voorop gaat, al zijn er uitzonderingen, en dat de vrouw wordt getypeerd als 'het zwakkere' (1 Petrus 3:7), lijkt te worden bevestigd in de geschapen constitutie van beiden. De vrouw is de ontvangende partij. Het zijn de vrouwen die het nieuwe leven dragen in hun schoot, zij baren het wanneer het volgroeid is, zij zogen hun pasgeborene en hebben de eerste zorg voor hun kind. Dat is een prachtige taak, maar die geeft ook beperkingen. De maatschappelijke beschikbaarheid wordt door de maandelijkse ongesteldheid en het kinderen krijgen en voeden minder groot. Zeker vóór de opkomst van voorbehoedsmiddelen leverde dat behoorlijke verschillen op tussen mannen en veel vrouwen. De positie van ontvangende partij maakt de vrouw afhankelijk. Daartegenover staat het belang van mannen om zelfbewust en potent te zijn. Dit is geen enkele rechtvaardiging voor superioriteitsgevoel of machogedrag, maar het tekent wel de positie van mannen en vrouwen ten opzichte van elkaar.

Deze factoren kom je bij hen die

voor ruimte en emancipatie pleiten bijna niet meer tegen. Ze worden gedis-kwalificeerd als rolbevestigend. Daarin speelt mee dat we in allerlei opzichten in een postnatuurlijke tijd leven. Ik noemde al het gebruik van voorbe-hoedmiddelen dat niet meer weg te denken is. Dat verandert de werkelijkheid, al kan het de natuurlijke grondlij-nen niet ongedaan maken.

Maar je kunt de ethiek niet zonder meer afleiden uit de natuur. Want wat is de natuur? Dat roofdieren jonge zwakke prooidieren verslinden. Dat het recht van de sterkste geldt. En dat het onderscheid tussen mannelijk en vrou-welijk is gegeven. Dat zegt ook weer niet alles. Zwanen zijn voor het leven monogaam. Maar bonobo's copuleren promiscue als uiting van onderlinge sympathie. En homoseksueel gedrag komt ook onder dieren voor. Wat is de natuur?

Toch blijven er systematische aan-wijzingen in de natuur die we niet kunnen negeren. Soms kan er iets uit worden afgeleid wat als 'normaal' kan worden beschouwd, zoals het normaal is dat mens en dier met hun ogen kun-nen zien. In die zin is bijvoorbeeld blindheid een afwijking. Geen morele afwijking. Het is niet verkeerd om blind te zijn. Maar wel een feitelijke afwij-king. Dat kan dan ook ten aanzien van homoseksualiteit gelden. Deze vergelij-king maakt evenzeer duidelijk dat een moreel waardeoordeel over het loutere feit dat iemand homo is, de dwaasheid gekroond is.

Scheppingsethiek

Over deze grondpatronen in de natuur kunnen we het binnen de kerk eens zijn. Anders ligt dat met betrekking tot de benadering die een rechtstreekse toepassing uit deze basisstructuren maakt voor het morele gedrag. Daarin wordt de ethiek sterk gekoppeld aan de geschapen natuur zoals God die heeft bedoeld, misschien wel te sterk. Het begrip 'scheppingsorde' speelt in dat geheel een belangrijke rol.

Deze benadering legt een complete scheppingstheologie ten grondslag aan de ethiek. Het begint ermee dat de Tien Geboden, aan Israël gegeven op twee stenen platen, worden beschouwd als codificatie van de natuurwet. 'Natuur-wet' wordt hier niet opgevat als fysische wet, zoals de wet van de zwaartekracht. Het is de morele orde die in de scep-ping verweven is en door de mens in zijn geweten, mits dat zuiver functio-neert, kan worden gekend.

Is er iets voor te zeggen om die na-tuurwet tot uitdrukking te zien komen in de Tien Geboden? Zeker wel. Deze geboden bevatten bepalingen die zo basaal zijn, dat die op iedereen kun-nen worden toegepast: geen medemens doden, niet stelen, niet liegen. Een le-venslange verbintenis schept een veilige bedding waarin man en vrouw zich aan elkaar kunnen toevertrouwen. Ook het gebod om de Schepper als enige te eren en niet op andere goden naast Hem te vertrouwen, heeft evidentie: aan Hem alleen danken wij immers het leven. Wie er andere goden op nahoudt, maakt verzinsels of schepsels tot goden.

Die doet afbreuk aan de eer die alleen aan de Schepper toekomt.

Toch kunnen we die universele toepassing van de Tien Geboden zo in de Bijbel nergens terugvinden. Ze worden gegeven in het raamwerk van het verbond dat de Heer met Israël sluit. Geen beeld maken van God is toch wel specifiek binnen de omgang van God met Israël. Het in acht nemen van iedere zevende dag als rustdag is eveneens een bepaling die binnen de omgang van de Heer met Israël past. Het 'Gij zult de naam van de Heer uw God niet misbruiken' veronderstelt dat de hoorders weten dat de Heer zijn naam aan zijn volk heeft bekendgemaakt. Die bekendmaking geschiedde niet aan de andere volken.

Dit neemt niet weg dat er argumenten zijn die de aanspraak op universele geldigheid ondersteunen. Het doden door Kaïn van zijn broer Abel (Genesis 4), zonen van het eerste mensenpaar, wordt zonder enige aarzeling door God aan Kaïn als zonde aangerekend, ook al is er nog geen geschreven wet. In de Tien Geboden in Exodus 20 en ook in Exodus 31:17 wordt de sabbat teruggevoerd op de schepping: in zes dagen heeft de Heer de hemel en de aarde gemaakt en Hij heeft gerust op de zevende dag. Daarom zegende de Heer de sabbat en heiligde Hij die. Als laatste argument: Paulus verklaart in Romeinen 1 dat de afgoderij die de heidenen plegen, hun te verwijten is,

omdat wat van God gekend kan worden, hun bekend is. God Zelf heeft het hun immers geopenbaard.

Want de dingen van Hem die onzichtbaar zijn, worden sinds de schepping van de wereld uit Zijn werken gekend en doorzien, namelijk én Zijn eeuwige kracht én Zijn Goddelijkheid, zodat zij niet te verontschuldigen zijn.' (vs. 19-20)

Dat geeft aan dat het eerste gebod ('geen andere goden') universeel is, gefundeerd in de schepping. Er zijn dus zeker argumenten die ten voordele van een scheppingstheologie kunnen worden aangevoerd.

Verdere invulling vanuit het Nieuwe Testament

Deze scheppingstheologie wordt verder vooral ingevuld door teksten uit het Nieuwe Testament die op de schepping teruggrijpen. Wanneer de farizeeën Jezus benaderen met de ethische kwestie van de echtscheiding, voeren ze Mozes aan, die bepaald heeft dat een verstoten vrouw een scheidingsbrief mee moet krijgen, om haar rechtspositie te versterken. Het antwoord van Jezus luidt: '...dat is niet vanaf het begin zo geweest.' Hij citeert Genesis 1 en 2:

Hebt u niet gelezen dat Hij die de mens gemaakt heeft, hen van het begin af mannelijk en vrouwelijk gemaakt heeft, en gezegd heeft: Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zich aan zijn vrouw hechten, en die twee zullen tot één vlees zijn, zodat zij niet meer twee zijn, maar één vlees?

Hij verbindt daaraan de conclusie: 'Dus, wat God samengevoegd heeft, laat de mens dat niet scheiden' (Mattheüs 19:6).

Ook Paulus grijpt in 1 Korinthe 11 terug op teksten over de schepping. Hij refereert aan het feit dat de vrouw blijkens Genesis 2 omwille van de man is geschapen en niet andersom. Daarmee hangt samen dat de man het hoofd is van zijn vrouw. Hij is Gods beeld en luister, zij is de luister van de man. Paulus verbindt dat met de bedekking van haar hoofd, wanneer zij bidt of profeteert. Die bedekking drukt de zeggenschap over haar uit die de man heeft (als daarmee de moeilijke redenering van de apostel juist getroffen is). Paulus vindt het ongepast dat een vrouw met onbedekt hoofd tot God bidt. De natuur leert zelf dat lang haar een vrouw tot eer strekt. Het is haar gegeven als een bedekking, of (andere interpretatie): om een hoofdbedekking te dragen. Zo is het toch? – houdt hij zijn lezers voor. Hij meent te kunnen rekenen op hun instemming (1 Korinthe 11:13). Wie dit beroep op de schepping nog steeds doorslaggevend vindt, kan er niet omheen dat ook vandaag een vrouw lang haar moet hebben.

Dat de man gezag heeft over zijn vrouw, wordt door Paulus toegepast op het gebod dat zij in de samenkomst moet zwijgen, en dat zij geen onderwijs mag geven, want dat zou betekenen dat zij gezag heeft over haar man. We lezen hierover in 1 Korinthe 14:34 en 1 Timotheüs 2:12-14. In het laatstgenoemde gedeelte wordt dit terugge-

voerd op de schepping en de zondeval: Adam werd als eerste geschapen, pas daarna Eva, en: niet Adam werd misleid, maar de vrouw; zij overtrad Gods gebod. In de scheppingstheologie is een neiging om zelfs die laatste reden terug te voeren op de schepping: Eva's eerste fout zou zijn geweest dat zij zelfstandig een beslissing had genomen om van de vrucht aan de verboden boom te eten, en niet de beslissing daarover aan Adam had overgelaten.

Ook het verbod op homoseksuele activiteiten wordt door Paulus met de typering 'tegennatuurlijke omgang' aan de schepping gekoppeld. De apostel spreekt over de omgang tussen mannen en vrouwen als de natuurlijke omgang, en de seksuele omgang met het eigen geslacht als tegennatuurlijk. Heidenen worden ervoor gestraft dat ze van God zijn afgedwaald (Romeinen 1). Het 'tegennatuurlijk' is met recht uit te leggen als: indruisend tegen de scheppingsorde die God heeft ingesteld.

Om kort te gaan: allerlei Bijbelse passages blijken dienst te kunnen doen om een theologie van de onveranderlijke scheppingsorde te stutten: over de rustdag (sabbat), over monogamie en huwelijksrouw, over de man die het hoofd is van zijn vrouw, en over de afwijzing van homoseksualiteit.

Toch is het de vraag of de Bijbel deze strakke benadering voldoende ondersteunt. Denken Jezus en de Bijbelschrijvers echt vanuit een onveranderlijke scheppingsstructuur? Of beroepen ze zich op oudtestamentische passages om hun boodschap kracht bij

te zetten? Een dusdanig beroep op de Schrift komt in het Nieuwe Testament vaker voor, verwant met de Joodse manier van omgaan met de Schriften. Hierna zullen we dat zien. We gaan ontdekken dat dat consequenties heeft voor de thema's die ons bezighouden en ons verdelen.

Een indicatie dat het Nieuwe Testament ontspannen omgaat met de schepping, is het vervallen van het sabbatsgebod voor de gelovigen uit de heidenen (Romeinen 14:5; Kolossenzen 2:16-17). En dat terwijl de sabbat in het Oude Testament toch duidelijk gelinkt is aan de schepping (Genesis 2:1-3; Exodus 20:11). Een beroep op de schepping heeft kennelijk niet altijd het laatste woord.

Paulus en de joodse omgang met de Schrift

Paulus' omgang met de Schriften wordt bepaald door minstens twee factoren: zijn geloof in Jezus Christus en zijn vorming als joodse Schriftgeleerde. Evenals inzicht in de eerste factor is inzicht in die tweede factor van belang om zijn redenertrant goed te kunnen taxeren.

In een artikel in *Vrede over Israël* (jaargang 54 nummer 1, 2010) beschrijft Kees Jan Rodenburg de *midrasj* (letterlijk: onderzoek) als een joodse manier van omgang met de Bijbel waardoor teksten uit het verleden betekenis krijgen voor het heden. Het is een manier van Bijbel lezen waarbij je met één oog naar de tekst kijkt en met je andere oog door het raam naar buiten,

naar de wereld om je heen. Vanuit het hier en nu valt een bepaald licht op een oude tekst. Een bepaald aspect van de tekst dat nooit eerder opviel komt ineens naar voren. Tegelijkertijd kan ook vanuit de tekst licht vallen op het hier en nu. Deze uitleg komt op ons over als een vrije associatieve tekstinterpretatie. Die is niet goed of fout, maar wel anders dan wij theologisch gewend zijn met de teksten om te gaan.

Deze manier van tekstuitleg bestond al tijdens het ontstaan van het Nieuwe Testament. Denk aan de overlevering van de meereizende rots die tijdens de woestijnreis aan Israël water gaf. Paulus neemt die zonder problemen over en past die toe op Christus, de geestelijke rots waaruit allen dronken (1 Korinthe 10). Een ander voorbeeld van vrije interpretatie is het spreken over het aardse en het hemelse Jeruzalem. Dat vinden we ook terug bij Paulus (Galaten 4:26), en verder in de brief aan de Hebreeënen en in het boek Openbaring.

De Hebraïcus Maas Boertien geeft in zijn boekje *Het joodse leerhuis* (1974) een joodse verklaring van het feit dat parallelle teksten vaak in verschillende versies in de Bijbel voorkomen, denk aan de verschillen tussen de Tien Geboden in Exodus 20 en in Deuteronomium 5. Hij attendeert op een *midrasj* die zich daarvoor op Psalm 62:12 beroept: 'Eenmaal heeft God gesproken, tweemaal heb ik het gehoord.' Het verschil ligt niet in Gods spreken, maar in ons horen, is de redenering. Dat heeft te maken met onze beperktheid. De een hoort dit erin, de ander

dat. Aldus Boertien. Ik voeg toe: je kunt dit verschil ook toepassen op de Schriftverklaringen die in de overgeleverde *midrasjim* staan opgetekend. Die staan gemoedelijk naast elkaar, ook als ze elkaar op punten tegenspreken. Het gesprek, het onderzoek moet doorgaan. Boertien: het is zoals Jezus zegt van een Schriftgeleerde die leerling is geworden in het koninkrijk der hemelen. Hij lijkt op een huismeester die uit zijn voorraadkamer nieuwe en oude dingen tevoorschijn haalt (Mattheüs 13:52). We horen steeds weer nieuwe dingen.

Laten we tegen deze achtergrond eens kijken naar het argument van Paulus in 1 Timotheüs 2:13: 'Want Adam is eerst gemaakt, daarna Eva.' Paul Billerbeck vergelijkt dit in zijn *Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch III* (1926) met wat in het leerhuis tegen een man gezegd wordt die het te hoog in zijn bol heeft: verbeeld je maar niets, de mug is je bij het scheppingswerk voorgedaan. Verwant voorbeeld: toen Mozes het water van de Rietzee wilde splijten, werkte deze, aldus een *midrasj*, aanvankelijk niet mee. De zee sprak tot hem: om jou laat ik mij niet splijten; ik ben groter dan jij, want ik ben op de derde dag geschapen en jij pas op de zesde dag.

Het ligt voor de hand de uitspraak van Paulus in deze lijn uit te leggen. Hij wil er dan mee zeggen: laten de vrouwen zich niets verbeelden en zich niet boven hun mannen verheffen. De vrouw is pas na de man geschapen, zij moet haar plaats weten. Wat die plaats is, wordt dan niet door een onwrikbare

scheppingsorde bepaald, maar door wat betamelijk is in de tijd waarin zij leeft. Zijn *midrasj* onderstreept dit.

Een *midrasj*-argument is niet funderend, maar overredend. Het werkt niet met logische conclusies, maar met appellerende overtuigingskracht. Omdat het mede wordt ingegeven door de actuele situatie van de uitlegger, kan het nooit zonder meer gegeneraliseerd worden en in een andere situatie zomaar worden toegepast. De argumentatie van Paulus kan niet zonder meer als bouwsteen worden ingevoegd in een tijdloze scheppingstheologie.

De schepping en de zonde van de vrouw

Gaat het Paulus eigenlijk wel om een scheppingstheologie? Of is het hem in zijn beroep op het Oude Testament veeleer begonnen om een ondersteunend argument? Dat laatste wordt niet alleen gesuggereerd door zijn vertrouwdheid met de joodse uitlegmethoden. Het wordt bevestigd door zijn argumentatie in 1 Timotheüs 2 over de positie van de vrouw in de samenkomst: dat zij niet mag onderwijzen en geen gezag mag hebben over de man.

Paulus zegt twee dingen: Adam is eerst geschapen en pas daarna Eva, en: niet Adam werd misleid, maar de vrouw (vs. 13-14). Als het hem om de scheppingsorde zou zijn gegaan, had hij met het eerste argument kunnen volstaan. Het tweede is namelijk niet afgeleid van de schepping, maar van de daarop volgende geschiedenis, zoals beschreven in Genesis 3. Scheppings-